

Juryrapport Jan van Gelderprijs 2022

Collega-kunsthistorici,

Sinds 1985 reikt de VNK een prijs uit voor de beste publicatie van een kunsthistoricus niet ouder dan 35. De prijs is vernoemd naar de Utrechtse hoogleraar Jan van Gelder die als voorbeeldige naamdrager kan gelden omdat hij al tijdens het eerste jaar van zijn studie werd aangesteld als assistent-conservator in Museum Boijmans en vóór zijn 35ste tientallen publicaties op z'n naam had. Het motto van de prijs zou ik willen omschrijven als 'veelbelovendheid die al wordt waargemaakt'. Specifieke uitgeschreven criteria zijn er niet; elke publicatie kan meedingen. Ditmaal zijn publicaties uit de jaren 2020 en 2021 gewogen.

De laatste winnaar van deze tweejaarlijkse prijs was Joyce Zelen met haar prachtige proefschrift *Blinded by Curiosity: The Collector-Dealer Hadriaan Beverland (1650-1716) and His Radical Approach to the Printed Image*. Joyce is voor deze ronde toegetreden tot de jury om mee te beslissen. Een ander nieuw gezicht in de jury is Friso Lammertse van het Rijksmuseum (voorheen Boijmans), die Gregor Weber is opgevolgd die druk is met zijn Vermeer-boek. Voor de rest bestond de jury uit vertrouwde leden: Esther van der Hoorn die als secretaris fungeert, Machtelt Brüggén Israëls, Eva Röell en Caroline Roodenburg en ik, Arjan de Koomen, als voorzitter.

We verdiepten ons in het kunsthistorische werk van 26 mededingers: 7 proefschriften, 11 artikelen, 6 tentoonstellingscatalogi of catalogibijdragen, en een boek – een klein boek wel te verstaan. Dat is vergeleken bij andere jaren geen schrale oogst.. Thematisch ging het over van alles. Van middeleeuwse mystiek tot eigentijdse kunst, van kunstenaarsimago tot technische studies, van Renaissance kostuum tot Koreaans keramiek. We kunnen aan de hand van deze teksten niet een recente tendens ontwaren. En dat is maar goed ook. Ons vakgebied is niet op weg naar eenkennigheid. Welnu, uit die 26 selecteerden wij vijf publicaties voor de shortlist: twee dissertaties, twee artikelen, en een tentoonstellingscatalogus. Ik geef een typering in alfabetische volgorde.

De eerste is Angela Bartholomew, afkomstig uit Amerika, maar geheel opgenomen in de Nederlandse kunsthistorische gemeenschap. Zij doceert op de VU, dezelfde universiteit waar ze vlak voor haar 36ste promoveerde op een proefschrift met de titel -luister goed!- *Disruptive Attitudes: Artists Counter the Art of Exhibiting in the Low Countries (1985-1991)*. Het gaat over kunstenaarsinitiatieven om het exposeren naar zich toe te trekken, uiteraard gevoed vanuit ontevredenheid over de gevestigde instellingen. De term *disruptive*, te vertalen met 'verstorend', 'ontwrichtend' heeft ze ontleend aan de Vlaamse cultuurfilosoof Lieven de Caeter.

Dit karakteriseert volgens haar de *strategy* van deze indertijd ongeduldige, obstinate kunstenaars. Is de studie in eigenlijke zin een bestudering van een facet van het tentoonstellingswezen; in bredere zin gaat het om een hoofdstuk in de geschiedenis van de zogeheten *institutional critique*. Het is duidelijk dat Angela zich sterk met deze kritische attitude verbonden voelt. Alsof het gisteren gebeurd is ze fel over de afschaffing van de BKR en de indertijd gevierde Jan Hoet moet het bij haar juist ontgelden. Naast de politieke stellingname, ligt de kracht van deze dissertatie in de microanalyse van een verzameling initiatieven die in het bewustzijn van de meesten van ons, als we er al een beeld bij hadden, niet meer dan een rommelig randverschijnsel was, maar bij haar tot een beweging wordt gesmeed. En niet minder belangrijk is dat het haar lukt om met gebruikmaking van het begrippenapparaat dat bij het contemporaine discours hoort, *toch* een heldere en leesbare analyse te leveren.

De tweede dissertatie is die van Alexander Dencher, werkzaam in Leiden en ook betrokken bij de afdeling kunstnijverheid in het Rijksmuseum. Hij verdedigde in 2020 in Leiden zijn *Commemorating Conquest: The triumphal entry of William III of Orange, King of England, into The Hague in 1691*. Hij behandelt een breed scala aan beeldmateriaal rond de intocht van de grote Oranjevorst, die nadat hij dankzij de Glorious Revolution de Britse kroon had verkregen, in 1690 bij de Slag aan de Boyne in Ierland, de katholieke legers van zijn schoonvader en Louis XIV versloeg. Hij werd hiermee de held en hoop van Europa, de man die de Franse veroveringsdrift had weten te beteugelen. Dat werd in de Haagse intocht gevierd, en vervolgens in prent en medaille uitgebazuind over de rest van de wereld.

Deze studie behandelt een periode en soort kunst waar vaak aan voorbij wordt gegaan. Dencher doet een poging die met antropologische concepten te verrijken. Dat soort verkenningen horen wellicht bij het doctoreren, maar de kracht ligt vooral in het opdiepen van zoveel materiaal en in de eruditie waarmee hij de visuele panegyriek van de laat-zeventiende-eeuwse vorstenwereld weet te duiden. Met als resultaat dat een on-Hollands hoofdstuk aan de Nederlandse kunstgeschiedenis is toegevoegd.

De volgende genomineerde is Frouke van Dijke, werkzaam als conservator negentiende-eeuwse kunst in het Haagse Kunstmuseum. Zij maakte twee jaar geleden de tentoonstelling *Breitner en Israels: Vrienden en rivalen* en schreef de bijbehorende catalogus. Uitgaande van een opmerking van Israels dat een schilderij werk van Breitner in de etalage van Wisseling & Co op het Rokin hem als een vuistslag trof, heeft ze het gehele boek opgezet als een bokswedstrijd in tien ronden. Dat klinkt misschien wat geforceerd, maar met de schrijfvaardigheid van deze conservator blijft zo'n *frame* fier overeind. Het is een encenering om het idee van het artistieke gevecht tussen de twee grote modernisten van dat moment in het vizier te houden.

Het resultaat is een soms innig, soms minder innig doorvlochten dubbelbiografie waarin de impact van de ander op de een centraal staat. We kunnen op deze manier doordringen in een domein dat we de psychologie van het kunstenaarschap zouden kunnen noemen. Dankzij hun bewaard gebleven correspondenties kunnen we dicht bij dat innerlijke leven geraken. Net zo komen we dicht bij de scheppingsdaad, waardoor de auteur de schilderijen veel sprekender weet te maken dan bij een gewoonlijke kunsthistorische bespreking. Het effect is dat we de schilderwereld van einde negentiende-begin twintigste eeuw met een frisheid kunnen meebelevan die de afstand in tijd overbrugt.

Vervolgens zijn er twee artikelen. Beide gebaseerd op scripties: de eerste stap in een kunsthistorische loopbaan waar de jury graag de aandacht op vestigt. Een daarvan is van Laurens Kleine Deters, die nu bij het RKD werkzaam is, en als student in Utrecht een scriptie schreef over de *Spieghel der Nederlandscher Audtheyt* van de zestiende-eeuwse Gentse rederijker-geleerde Marcus van Vaernewijck. Die scriptie heeft zijn weg naar *Simiolus* gevonden in de vorm van een artikel met uitgebreide appendix, getiteld “*Painings that can give great joy to the lovers of art*”: *Marcus van Vaernewijck’s notes about art and artists (1568)*.

Voor de meesten van ons zal de naam Van Vaernewijck niet meer dan een schim zijn, alleen bekend omdat zijn opmerkingen over Van Eyck nog wel eens geciteerd worden. Kleine Deters toont de *Spieghel* in volle omvang en bestudeert zijn gehele oeuvre als bron voor de kunstgeschiedenis. Dat levert een appendix op van 32 pagina’s op van kunst-gerelateerde passages – een bijdrage aan het vakgebied die tot in lengte van dagen *reference material* zal blijven. En dat niet alleen, het artikel biedt ook een breder panorama van de zestiende-eeuwse Nederlandse kunstliteratuur, zodat we de pre-Mandariaanse ontwikkeling van het kunstoordeel in de Nederlanden stukken beter kunnen volgen. We willen als jury met nadruk memoreren hoe mooi het is dat het een student is die ons doet beseffen met welk *manco* wij tot nu toe de kunstgeschiedenis bedreven hebben, namelijk zonder de ontsluiting van zo’n uitzonderlijk bron.

De laatste kandidaat is Justine Rinnooy Kan. Zij is, net als alle anderen, ook gezegend met een kunsthistorische werkplek. In haar geval, 29 jaar oud, is dat, na allerlei binnen- en buitenlandse tussenstappen, The National Gallery in Londen en ik vernam dat er binnenkort een volgende stap in de transfermarkt aankomst. Maar hier spreken we over een eerdere periode toen zij vanuit haar studie in Utrecht onderzoek deed in Museum Boijmans naar een vooroorlogse tentoonstelling: “The Vermeer exhibition of 1935: A major debut in historical perspective.”, zoals ze het in artikel in Oud Holland verwoord. Deze tentoonstelling was het werk van Dirk Hannema; we kunnen het wel zijn *finest hour* noemen. Het was de eerste tentoonstelling aan Vermeer gewijd en de openingstentoonstelling van de imposante nieuwbouw van het Rotterdamse museum.

En voor de duidelijkheid: Van Meegeren was nog niet van de partij. Justine heeft door archiefonderzoek kunnen ontdekken hoe de tentoonstelling tot stand kwam en welke dynamiek en concurrentie er speelde tussen Hannema en zijn voormalige baas in Rotterdam Frits Schmidt Degener, ondertussen directeur van het Rijksmuseum. Verder onderzoekt ze ook wat we de achterkant van een tentoonstelling kunnen noemen, dat wat niet lukte, de bruiklenen die niet kwamen. Ze laat zien hoe in de studie naar een tentoonstelling museografie en historiografie tezamen komen, waarbij ook de kunsthistoricus als onderzoeksobject fungeert. Daarom willen we dit artikel, bondig als het is vergeleken bij de andere, graag onder de aandacht brengen.

Tot zover een korte karakteristiek van de vijf gegadigden. Zoals altijd moet de jury een – moeilijke – afweging maken tussen ongelijke grootheden. Uiteindelijk hebben we dit jaar als winnaar van de Jan van Gelderprijs aangewezen ... Frouke van Dijke.

Daarom nog een paar extra woorden over jouw publicatie, ‘Frouke. Jouw boek heeft ons vooral veroverd door de taal. Die is zo rijk, zo inventief, zo ritmisch dat de tekst overrompelt als zelden een tekst uit het vakgebied vermog. Door die kracht weet je niet alleen de doden in hun worsteling-als-kunstenaar tot leven te wekken, maar ook kunstwerken een nabijheid te verlenen die de gewenning van tussenliggende tijd wegvaagt. Dankzij jouw woorden ervaren we de durf en rauwheid van de schilderijen van Israëls en Breitner als bij eerste kennismaking. Dat vermogen om met taal de kunst uit de geschiedenis het *nu* van *toen* terug te geven, is, zou ik zeggen, de uiteindelijke opdracht van de Kunstgeschiedenis. Jou is dat gelukt en dat moet gevierd worden! Frouke van Dijke, van harte gefeliciteerd.’

Arjan de Koomen (voorzitter)
Esther van der Hoorn (secretaris)
Machtelt Brüggen Israëls
Friso Lammertse
Eva Röell
Caroline Roodenburg
Joyce Zelen

28 oktober 2022